

Malatî ve Kelâmî Görüşleri

Mehmet KUBAT, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 223 sayfa.

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Doç. Dr. Mehmet Kubat tarafından kaleme alınan *Malatî ve Kelâmî Görüşleri* adlı eser, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (Aralık 2010) tarafından yayınlandı. Toplam 223 sayfa olan çalışma, el-Malatî üzerine Türkçe’de yapılan ilk yayınlanmış eser olma özelliğine sahiptir.

Eser *Giriş*, üç *Bölüm*, *Sonuç* ve üç *Ek*’ten oluşmaktadır.

Giriş (s. 17-20)’te yazar, öncelikle araştırmanın amacı, erken dönemde yaşayan ve eser te’lif eden Malatî’nin fikirlerinin öneminden söz etmekte, daha sonra da, bu çalışmada takip ettiği metot üzerinde durmaktadır. Bu bölümde yazar ayrıca, bu çalışmada temel başvuru kaynağı olan el-Malatî’nin *et-Tenbîh* adlı eserinin önemi ve kısaca içeriğinden söz etmektedir. Yine burada yazar, el-Malatî’nin hayatını ve görüşlerini konu edinen çalışmaları da ana hatlarıyla tanıtmaya çalışmaktadır.

Birinci Bölüm (s. 25-59)’de yazar, el-Malatî’nin yaşadığı dönemdeki ortam ve şartlar göz önünde bulundurulmadan, onun itikâdî ve kelâmî görüşlerinin de tam olarak tespit edilemeyeceği gerçeğinden hareketle, onun hayatı, ilmî kişiliği, hocaları/şeyhleri, talebeleri ve yaşadığı dönemdeki fikrî ve siyasî durumu ana hatlarıyla aktarmaktadır. Bu bölümde Ebu’l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahmân el-Malatî et-Tarâifî el-Askalânî (ö. 377/987)’nin, Malatya doğumlu erken dönem âlimlerimizden biri olduğuna, çocukluğunu ve ilk tahsil yıllarını Malatya’da geçirdiğine, daha sonra sırasıyla Trablus, Halep, Harran, Antakya ve Rakka gibi dönemin önde gelen ilim merkezlerinde tahsil gördüğüne, en son yerleştiği Askalan’da vefat ettiğine işaret eden yazar, ayrıca el-Malatî’nin İslâm inanç ekollerinin teşekkül edip sistemleşmeye başladığı erken dönemde (IV/X. asır) yaşamış, başta İslâm Mezhepleri Tarihi ve Kelâm olmak üzere, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arap Dili ve Belagatı gibi İslâmî disiplinlerin hemen her

alanında geniş bilgisi ve kültürüyle öne çıkmış önder âlimlerden biri olduğuna vurgu yapmaktadır. Yine bu bölümde yazar, yetmiş üç fırka hadisini esas alarak İslâm inanç ekollerinin itikadî görüşlerine dair eser veren ilk Selefî müellif olan ve bu alanda kaleme aldığı *et-Tenbîh ve'r-Red alâ Ehl-i'l-Ehvâ ve'l-Bida`* adlı eseriyle haklı bir şöhrete kavuşan el-Malatî'nin, Ebû Âsım Huşayş b. Asram'a ait olup bugün elimizde bulunmayan *Kitâbu'l-İstikâme* gibi bazı kaynaklara dayanarak mezheplerin inanç ve düşünce dünyalarına dair oldukça önemli bilgiler aktardığını söylemektedir. Böylece yazar bu bölümde, tasvîrî/descriptive/tavsif edici adını verdiği bir yöntemle genel anlamda bir "el-Malatî portresi" çizmeyi denemektedir.

İkinci Bölüm (s. 61-122)'de, el-Malatî'nin İslâm dünyasındaki konumunu belirlemeden, onun itikadî görüşlerinin öneminin de tam olarak anlaşılamayacağı gerçeğinden hareket eden yazar, kelâmî görüşlerinin tespitinden önce, onun İslâm düşüncesindeki yerini belirlemeye çalışmaktadır. Bu bölümde *et-Tenbîh*'ten hareketle el-Malatî'nin karşı çıktığı Râfızâ/Şîa, Mu'tezile, Mürcie, Havâric, Vehmiyye, Kaderiye ve Zenâdika fırkaları ve alt kolları tek tek ele alınmakta ve görüşlerinin yanlışlığı ortaya konulmakta; öbür yandan yine *et-Tenbîh*'ten hareketle el-Malatî'nin yakın durduğu Selefiyye, Ehl-i Sünnet ve Haşeviyye fırkaları, alt kolları ve görüşleri irdelenmektedir. Bu bölümde yazar, Selef âlimleri arasında *yetmişüç fırka hadisini* hakikat anlamında kabul eden ilk müellif olarak el-Malatî'nin, İslâm ümmetinin *yetmiş üç fırkaya* ayrılacağını haber veren hadislerde bazı İslâm âlimleri tarafından kesretten kinâye olarak görülen "yetmiş üç" sayısını hakikat anlamında kabul ettiğini, bu nedenle onun, mezhepleri kollarıyla birlikte sayarak hadiste belirtilen "yetmiş üç" sayısına tamamladığını söylemektedir. Buna göre yazar, el-Malatî'nin Zenâdika'yı beş, Cehmiyye'yi sekiz, Kaderiyye'yi yedi, Mürcie'yi on iki, Râfıza'yı onbeş ve Havâric'i yirmi beş kola ayırdığını, böylece fırkaların toplam sayısını yetmiş ikiye tamamladığını, bunlara "kurtulan fırka: fırka-i nâciye" olarak kabul ettiği "Cemaat" ya da "Ehl-i Sünnet"i de ekleyince hadislerde bildirilen sayının *yetmiş üçe* tamamlanmış olduğunu belirtmektedir.

Üçüncü Bölüm'de (s. 123-204) ise yazar, *Malatî ve Kelâmî Görüşleri* adlı çalışmasının ana mihverini oluşturan el-Malatî'nin itikadî düşüncelerini, yine *et-Tenbîh* adlı eserinden hareketle saptamaya ve onun teolojik bağlamda kelâmî görüşlerini tespit etmeye çalışmaktadır. el-Malatî'nin itikadî/kelâmî görüşlerini tespit etmeye çalışırken, aynı zamanda onun görüşlerinin hangi mezhep veya fırkaya yakın olduğunu da açığa çıkarmaya, yani onun duruşunu da tespit etmeye çalışan yazar, bu bağlamda Malatî'nin, kelâmcı yönü de olan bir şahsiyet olarak, itikadî konularda akli tümüyle dışlamamakla birlikte, çoğunlukla ilk dönem Ashâbu'l-Hadîs ya da Selefî çizgiyi takip eden, bu bağlılığı hisseden, bu çerçevede düşünen ve genellikle bu fikirleri öne çıkarıp müdafaa eden bir âlim

profili çizdiği tespitinde bulunmakta ve onun itikadî görüşlerini bir çok örnekle ve detaylı olarak aktarmaktadır. Burada Malatî'nin haberî sıfatlar, iman-küfür, hidâyet-dalâlet, imâmet gibi pek çok konuda Ashâbu'l-Hadîs veya Selefiyye gibi düşündüğünü söyleyen müellifin, onun büyük günah (kebîre) konusunda ise Mu'tezile gibi düşündüğüne dair ilginç bir tespitte bulunduğunu (s. 191-194) belirtmekte yarar görüyoruz.

Yazarın, her bölümün sonunda bir "Değerlendirme" başlığı koyarak (krş. s 58 vd., s. 120 vd., s. 200 vd.), söz konusu bölümlerde işlediği konu veya konulara dair ulaştığı fikirleri özetlemesi ve bir takım değerlendirmelerde bulunması, esere ciddi bir özgünlük ve değer katmaktadır.

Yazar, el-Malatî'nin hayatı, eserleri, İslâmî ilimlerdeki konumu ve itikadî/kelâmî görüşlerine dair ulaştığı neticeleri *Sonuç* (s. 205-208)'ta özetlemektedir. Bu bağlamda yazar, Ebû'l-Hüseyin el-Malatî'nin, IV. (X.) yüzyılda yaşamış, İslâmî ilimlerin hemen her alanında geniş bilgisi ve kültürüyle dikkati çeken, ancak daha çok itikadî görüşleriyle öne çıkan erken dönem kelâm âlimlerinden ve aynı zamanda mezhepler tarihi literatürünün henüz tam olarak gelişmediği bir dönemde itikadî İslâm mezheplerinin görüşlerine dair eser veren en eski İslâm mezhepleri tarihçilerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Müellif, el-Malatî'nin İslâm inanç ekollerinin doğuşu ve itikadî görüşleri üzerine kaleme aldığı *et-Tenbîh* adlı eserin, selefî düşünceyi benimsemiş âlimler arasında Müslümanların yetmiş üç fırkaya ayrılacağı anlayışıyla te'lif edilmiş ilk eser olduğunu iddia etmektedir. Malatî'nin, itikadî/kelâmî görüşlerini şekillendirirken Sünnet'e sarılmanın lüzûmunu öne çıkardığını ve ilk dönem Müslümanlarının dini anlama ve açıklama biçimine uymanın gerekliliğine dair büyük bir cehd ve gayret gösterdiğini vurgulayan yazar, onun daima ehl-i bid'atten uzak durmayı yeğlediğini, her fırsatta onların fikirlerinin yanlışlığına işaret ettiğini ve çoğunlukla Selefiyye, Eseriyye, Ehlul'l-Hadîs gibi isimlerle anılan Ashâbu'l-Hadîs'in yolunda yürüdüğünü söylemektedir. Malatî'nin erken dönem İslâm itikadî alanında aktardığı bilgilerin, ilk dönem İslâm toplumunun dinî ve düşünsel yapısını belirleyip analiz etmede bizlere yol göstereceğini belirten müellif, aynı şekilde onun vardığı sonuçların da anı ve geleceği inşâ etmede bizlere ışık tutacağını ve bu anlamda önemli bir işlev göreceğini vurgulayarak çalışmasını bitirmektedir.

Müellif, *et-Tenbîh*'in yazma nüshasında yer alan ve S. Dederling tarafından olduğu gibi muhafaza edilerek neşredilen Abdullah b. Mübârek'e ait iki sahifelik bir metin bulunduğunu belirtmektedir. Yazar, Malatî'nin görüşleriyle büyük ölçüde paralellik arz eden, Sünnet'e sarılmanın lüzûmunun ve bid'atlerden kaçınmanın gerekliliğinin vurgulandığı ve temelde Ashâbu'l-Hadîs'in itikadî görüşlerinin öne çıkarıldığı bu metni, Malatî'nin görüşlerini anlamaya katkı sağlayacağı düşüncesiyle "Abdullah b. Mübârek'in Akâid Metni" adıyla tercü-

me etmiş ve kitabın sonunda *EK 1* (s. 219-221)'de yayınlamıştır.

Yine Müellif, *et-Tenbih*'in Yemân b. Sa'duddîn el-Meyâdînî tarafından yapılan tahkîkinin Mukaddime'sinde, bu eserin Şam'daki Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunan el yazması nüshasının kapak ve birinci sayfalarının orijinal haliyle kopyalanarak neşredildiğini de bildirmektedir. Yazar, bu çalışmasının sonunda söz konusu kapak sayfasını *EK 2* (s. 222)'de, birinci sayfayı da *EK 3* (s. 223)'te yayınlamıştır.

Mehmet Kubat'ın, görüşleriyle ilk dönem İslâm toplumundaki dinî düşüncüyü anlamamız konusunda bizlere ışık tutacak coğrafyamızın yetiştirdiği ender âlimlerden el-Ebu'l-Hüseyin Malatî'nin hayatı, eserleri ve itikadî fikirleri üzerine kaleme aldığı *Malatî ve Kelâmî Görüşleri* adlı çalışmasınının, bu alanda büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

* * *

İrem CEYHAN

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi